

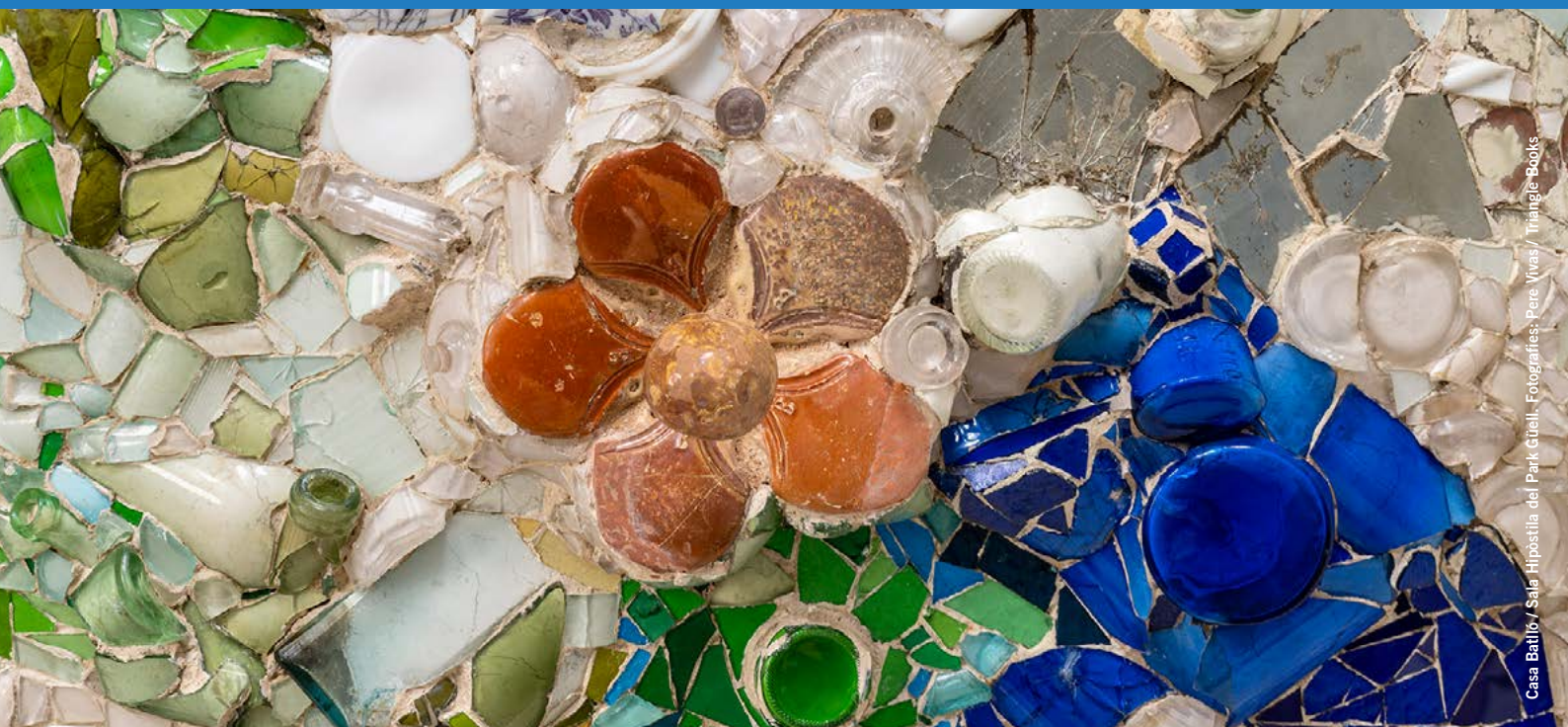

Català

Gaudí & trencadís

MUSEU DE MARICEL

Del 6 de novembre de 2021 al 27 de març de 2022

Casa Batlló / Sala Hipòstila del Park Güell. Fotografies: Pere Vivas / Triangle Books

WORLD
MONUMENTS
FUND

Museus
de Sitges

Ajuntament
de Sitges

Diputació
Barcelona

Amb la
col·laboració de:

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

Museo Nacional
de Cerámica
González Martí

GOBIERNO
DE ESPAÑA
INSTITUTO
DE CULTURA
Y DEPORTE

GRACMON
Grup de Recerca en Història
de l'Art i del Disseny Contemporani

Gaudí & trencadís

Creativitat i reciclatge

«El color és vida.»

(Antoni Gaudí)

El mosaic de trencadís és una de les imatges que millor identifiquen l'arquitectura d'Antoni Gaudí (1852-1926). A Catalunya i a València, des de l'edat mitjana, els murs es recobrien amb rajoles de colors, un recurs de gran bellesa i funcionalitat higiènica. Als anys del Modernisme, l'arquitectura representa, gràcies a l'ús adequat de l'ornamentació, la síntesi de totes les arts, creant una rica combinació de formes, volums, textures i també de colors.

Gaudí va experimentar amb tot tipus de materials, en especial la ceràmica, substituint el tall regular de la tradicional tessella del mosaic pel fragment atzarós: la "trenca", d'aquí la denominació de trencadís. Al seu entorn, va brollar tot un estol d'artesans, industrials i manobres -destacant l'arquitecte Josep M. Jujol (1879-1949)-, amb qui va compartir la creativitat i també la seva afeció pel reciclatge de materials.

ÀMBIT 1

El mosaic i el seu "germà petit", el trencadís. L'art de fragmentar per crear un tot indivís

«Quan una cosa està en camí de la perfecció, cal esprémer fins al final.»

(Antoni Gaudí)

El terme "mosaic" significa composició elaborada "peça a peça". El mosaic modernista recull aquesta tècnica d'herència clàssica i àrab, la recupera i la reinventa per aplicar-la a la nova arquitectura. Gaudí va utilitzar totes les tipologies de mosaic del moment, el romà, el petri, el ceràmic i la seva original creació: el trencadís que, tot i ser una tècnica manual, permetia economitzar temps i diners. A l'època van aparèixer productes industrials anomenats també mosaics, com els hidràulics i les peces de gres ceràmic, amb les quals Gaudí també va experimentar amb resultats sorprenents.

L'herència dels mosaics antics

Des de mitjanies del segle XIX, els arquitectes es van sentir atrets per la bellesa dels enrajolats dels murs dels edificis hispanoàrabs, elaborats amb petites peces de ceràmica regular, els alicatats. Per al seu trencadís, Gaudí s'inspirà en aquests tipus de revestiments i desconstrueix la geometria regular. Fill de Reus, va tenir la possibilitat de veure'n alguna mostra al paviment del claustre del monestir de Poblet que, aleshores, encara es conservava *in situ*.

1

L'ornament polychrome

Exemple de la decoració policromada a través de llibres recopilatoris amb làmines acolorides.

M.A. Racinet (1825-1893)
Paris: Firmin Didot et Cie., 1869-1873

2

Evolució del fragment per part de Gaudí

Pas del tall geomètric regular d'un alicatat àrab al fragment irregular del trencadís.

Reproduccions
20 x 20 cm
Producció: Montse Agüero

Diferents tipologies dels mosaics en el Modernisme: romà, venecià, petri, ceràmic i la variant del trencadís

Els mosaics poden ser realitzats amb materials naturals, com la pedra, o materials cuits, com són la ceràmica i el vidre -d'on en deriven diferents tipologies. La ceràmica fou el material més utilitzat. Va ser transformada en mosaic i, en especial, en trencadís, que realitzat amb fragments irregulars, no necessitava de mà especialitzada i era ràpid de produir. És famosa la frase de Gaudí: «a grapats s'han de tirar o no acabarem mai.»

3

Mosaic romà (paviments)

Marbre. Principalment peninsular, com el blanc de Macael i el vermell de Llevant, però també en ocasions d'estrangers amb renom, com el negre de Bèlgica.

Detall del paviment de la Casa Vicens

Reproducció a escala reduïda

30 x 30 cm

Producció: Montse Agüero

5

Mosaic petri (paviments i paraments verticals)

Pedra comú, habitualment extreta del propi entorn. Els còdols de riu desgastats s'ubicaven en paviments, mentre que a les parets s'utilitzaven pedres sense polir imitant rocalles.

Detall del paviment de baixada a les cavallerisses del Palau Güell

Reproducció a escala reduïda

30 x 30 cm

Producció: SIGNINUM

7

Trencadís (paraments verticals)

Ceràmica industrial. Rajoles amb o sense dibuix pintat i en relleu. Aportaven major expressió i, si eren models defectuosos o antics, tenien menor cost.

Detall del trencadís ondulant del Park Güell

Reproducció a escala reduïda

50 x 50 cm

Producció: Montse Agüero

4

Mosaic venecià (principalment, paraments verticals)

Pasta de vidre acolorida de Venècia. A Catalunya s'utilitzà per crear elements rellevants. Era el material més car i va ser substituït per la ceràmica i el vidre comú.

Plafó d'entrada a la Torre Bellesguard

Reproducció a escala real

30 x 30 cm

Producció: Montse Agüero

6

Mosaic ceràmic (paraments verticals)

Ceràmica industrial. Rajoles monocromes que es tallaven per obtenir les tesselles petites. De vegades, es compraven males cuites a costos menors.

Detall de la balconada posterior de la Casa Batlló

Reproducció a escala real

30 x 30 cm

Producció: Montse Agüero

Altres tècniques de recobriment de superfícies, definides també com a mosaics: mosaics hidràulics i mosaics de gres

També es denominen mosaics altres tècniques industrials com els paviments hidràulics, les rajoles de gres de formes geomètriques o els panots de les voreres del carrer. Com els mosaics, es componen de diverses peces, tot recobrint superfícies. Gaudí utilitzà els productes industrials amb gran habilitat. Va fer el projecte d'un mosaic hidràulic i va reaprofitar tessel·les de gres en paviments de la Casa Batlló.

8

Mosaic hidràulic (paviment interior)

Produïts amb tres capes de ciment de diferent granologia, la capa vista crea el dibuix amb ciment acolorit. Va ser un sistema molt habitual d'aplicació tant en cases senzilles com benestants.

Segle XX
Original
20 x 20 cm

10

Mosaic hidràulic monocrom i en relleu de Gaudí (paviment interior)

Gaudí creà aquest paviment amb un dibuix que necessitava de set peces per ser visualitzat amb tres motius marins: el cargol, l'estrella i la medusa. Posteriorment, aquest model va ser transformat en panot a Barcelona com a homenatge a Gaudí.

Escofet & Cia., segle XX
Original
25 x 28 cm

12

Mosaic de gres ceràmic (principalment, paviments interiors)

Reaprofitament de les tessel·les de l'anterior model, reproduint un dibuix del paviment del pati de la Casa Batlló. Es va aplicar sense la participació d'operaris especialitzats, amb la indicació de Gaudí: «del dibuix no us preocupeu, serà el que sigui.»

Hijos de Miguel Nolla de Valencia, segles XIX-XX
Reproducció amb material original de l'època
33 x 33 cm
Producció: CHROMA

9

Panot o rajola rasurada (paviment exterior)

Elaborades amb dues capes de ciment. De gran duresa, s'han aplicat principalment a les voreres de les ciutats. El model exposat és una icona de Barcelona.

Escofet, segle XXI
Original
20 x 20 cm

11

Mosaic de gres ceràmic (principalment, paviments interiors)

Ceràmica de gran duresa, cuïta a alta temperatura. Era col·locada per operaris especialitzats de l'empresa, per la seva complexitat tècnica.

Hijos de Miguel Nolla de Valencia, segles XIX-XX
Reproducció amb material original de l'època
33 x 33 cm
Producció: CHROMA

ÀMBIT 2

L'evolució del trencadís a l'obra de Gaudí. Pas a pas. Obra a obra

«Un veritable artista aconseguí fer brotar
la bellesa d'entre els mateixos rebutjos.»

(Referència a les xemeneies del Palau Güell, *La Vanguardia*, 1890)

La ceràmica fragmentada esdevé un element identificador de la producció en l'obra de Gaudí. El recorregut a través d'aquesta "pell" arquitectònica comença als Pavellons de la Torre Güell de Les Corts on, per primer cop, fragmenta la ceràmica. Els precedents són la Casa Vicens de Barcelona (1883-1888) i el Capricho de Comillas (1883-1885), on hi preval una retícula ordenada de rajoles ceràmiques sobre el parament del mur de maó.

Des de les cobertes dels Pavellons Güell (1887) i fins a la Sagrada Família (1926) –el punt i final–, el trencadís es va transformant mentre incorpora materials diferents, insòlits o de rebuig, tot omplint de color l'arquitectura ondulant de Gaudí.

Els pavellons de la porteria de la Torre Güell de Les Corts (Barcelona, 1884-1887). La descomposició de la geometria regular

Aquest conjunt va ser el primer encàrrec que Gaudí va rebre d'Eusebi Güell. La coneguda porta de ferro amb aspecte de drac uneix dos edificis: la residència del guarda de la finca i les cavallerisses. Per influència mudèjar, Gaudí fa servir, per primera vegada, el trencadís, en combinació encara amb peces geomètriques regulars. En tots els casos, el material ceràmic que utilitza és de poc cost.

13

Rajoles (imitació de marbres)

Tipologies ceràmiques molt econòmiques, anomenades "fregalls" i "jaspiats", que es posaven normalment com a sòcol.

Segle XIX

Original

15 x 15 cm / 20 x 20 cm

14

Primeres peces que passen de tesselles a fragments, creant la idea del trencadís; pas del tall regular a l'irregular.

Reproducció amb material original de l'època
30 x 30 cm

Producció: Montse Agüero

15

Morter decorat

Es decora el morter del totxo vist de l'entrada amb petits fragments incrustats.

Reproducció amb material original de l'època

28 x 29 cm

Producció: Montse Agüero

El Palau dels Güell (Barcelona, 1886-1888). L'escultura funcional

Gaudí va construir aquest edifici com a residència dels Güell. El trencadís s'aplicà al terrat per revestir les xemeneies i la lluern de la casa, tot creant escultures geomètriques. Aquí ja va utilitzar tots els materials que posteriorment aplicarà a futures obres. En aquest cas, tots van ser productes de desús reciclats que aporten una gran riquesa cromàtica i textural, visible també des del carrer.

16

Mostrari de materials

Rajoles recuperades, vidres de finestra, retalls de marbre del paviment, objectes de porcellana trencats i pedra arenosa vitrificada de l'interior dels forns de calç formen el catàleg de materials bàsics del trencadís de Gaudí, que ja es perfila en aquesta obra.

Materials i objectes originals de l'època

17

Rajoles recuperades

Models de rajoles recuperades del Palau Fonollar, aplicades a l'interior de la casa i al terrat del Palau Güell.

Hijos de Jaume Pujol y Bausis, segle XIX

Reproducció

20 x 20 cm

Producció: Ceràmiques SOT

La Torre Bellesguard (Barcelona, 1900-1909). La pedra, revestiment i recurs natural

La Torre Bellesguard és una casa aïllada amb jardí, encàrrec de Maria Sagués, vídua de Jaume Figueras, aixecada sobre l'antic Palau del rei Martí l'Humà. La gran novetat de l'obra és l'experimentació del recobriment de pedra natural de les façanes i el revestiment de vidre de l'agulla de la torre, que dibuixa les quatre barres. Al jardí hi ha bancs de mosaic i trencadís, realitzats pel seu col·laborador Domènec Sugrañes (1878-1938).

18

Vidre

S'utilitzà vidre pintat adherit al morter per crear els colors. Aquest experiment va fer que les peces es despreguessin fàcilment i Gaudí va evitar tornar a utilitzar aquest sistema.

Reproducció

20

Els bancs del jardí (cap a 1902-1904)

Realitzats per Domènec Sugrañes. El detall pertany a un dels bancs que flanqueja la porta d'entrada, mostrant el llom d'un peix coronat amb les quatre barres, com a símbol històric del lloc.

Reproducció a escala reduïda

30 x 30 cm

Producció: Montse Agüero

19

Coixinets de pedra realitzats amb motlle

La pedra per revestir la façana era dels voltants de la mateixa casa, que es va unificar per tonalitats cromàtiques: gris fosc, verd i groc. Els motlles facilitaven la producció dels elements i la seva col·locació.

Reproducció a escala real

15 x 15 cm

Producció: Montse Agüero

La Casa Batlló (Barcelona, 1904-1906). El fragment, unitat de l'element orgànic

La Casa Batlló és la reforma d'un habitatge, encàrrec de l'industrial tèxtil Josep Batlló i Casanovas, qui dóna a Gaudí total llibertat. Diferents modalitats de trencadís, principalment de vidre, embolcallen la construcció –la façana principal, la posterior i el terrat. El fragment crea un ésser multicel·lular que s'estén per tota la casa, amb confluència de diferents tècniques, textures i colors.

21

Façana principal de vidre i ceràmica

Va revestida de vidres de colors i peces ceràmiques circulars d'encàrrec. El vidre s'aplicava seguint els colors dels cercles i els rejuntats feien canvis de color.

Reproducció

50 x 50 cm / Ø 35, 27, 21, 15 cm

Producció: Montse Agüero i Ceràmiques SOT

22

Flor estilitzada

Es recuperen imatges figuratives amb una gran estilització, possiblement amb la participació del seu col·laborador Josep M. Jujol.

Reproducció a escala reduïda

20 x 20 cm

Producció: Montse Agüero

23

Bola de vidre amb sorra acolorida

Coronava les xemeneies del terrat, segons testimoni de Josep Bayó a Joan Bassegoda.

Actualment, aquest element perdut s'ha recuperat.

Reproducció segons l'actual restauració

Ø 17 cm

Cessió de la Casa Batlló

El Park Güell (Barcelona, 1900-1914). Els plafons de la Sala Hipòstila. Surrealisme primigeni (1909)

El 1900 s'inicien les obres d'aquest projecte urbanístic promogut per Eusebi Güell. Als pavellons de la porteria i a la monumental escala (1902-1906) ja hi trobem espectaculars peces de trencadís ceràmic, però al sostre de la Sala Hipòstila, Josep M. Jujol crearà tot un món insòlit amb materials de rebuig. Els elements centrals són quatre sols que representen les estacions, acompanyats per llunes més petites.

24

Materials de rebuig d'una lluna

Aplicació d'elements per a una nova funció.

Escates de ceràmica, canelobres de vidre, ampelles de diferents colors, vaixel·la de porcellana o, fins i tot, una figura. També s'apliquen bocins de mirall, que augmenten la reflexió de la llum de manera extraordinària.

Materials i objectes originals de l'època

El Park Güell (1900-1914). El banc ondulat. El mirador de colors sobre Barcelona (1909-1914)

Aquest impressionant element arquitectònic, un banc barana, suspès sobre la Sala Hipòstila, fet amb jàssenes de ferro i mòduls de maó de pla, va ser projectat per Gaudí i recobert amb trencadís per Josep M. Jujol. És possible que existís un esborrany inicial, però el dibuix sorgia a mesura que s'adquirien els materials, unint els fragments a partir de les diferents mans creatives. D'aquí la diversitat de dissenys.

25

Mostra de materials originals ubicats al banc

La ceràmica pintada és un dels elements més singulars. El motiu no s'obté tan sols a través dels colors i les formes, ja que la mateixa rajola està decorada. D'aquesta manera, no es busca la perfecció tècnica i és prioritària l'expressió que s'obté a partir de les múltiples combinatòries dels materials.

Rajoles i objectes originals de l'època

La Casa Milà Segimon, la Pedrera (Barcelona, 1906-1911). La forma per damunt del color

La Casa Milà Segimon, coneguda com la Pedrera, és una construcció de nova planta que ocupa una gran cantonada. El promotors eren Pere Milà i Camps i Roser Segimon i Artells. Les aplicacions de trencadís les trobem als badalots i xemeneies de la coberta. Gaudí jugà amb el color blanc i la possibilitat infinita dels blancs en pedra i ceràmica, trencant amb els cromatismes experimentats anteriorment.

26

Materials cuits (ceràmica i porcellana)

Destaca la diferència de tonalitats blanques. A l'època, aquest color era un dels més difícils d'aconseguir perquè sempre es contaminava la base de l'esmalt donant tons diferents. Es pot apreciar, comparant-lo amb el blanc net de l'apreciada porcellana de les vaixelles.

Materials originals de l'època

27

Materials naturals (pedra)

Gaudí crea textures a partir de diversos tipus de pedra. Destaca la pedra d'Ulldecona (Tarragona), especialment l'anomenada Sènia, que conté petits fòssils, i la Xert. De marbres blancs en destaca l'aplicació del tipus Macael i Tranco d'Almeria i l'italià de Carrara.

Material cedit per Gamarra & García

28

Un punt de color verd

Aquest element atribuït a Josep M. Jujol, ens mostra novament com un material senzill podia ser transformat i ens recorda, alhora, els acabaments dels populars murs de les tàpies.

Reproducció a escala reduïda

40 x 40 cm

Producció: Montse Agüero

L'Església de la Colònia Güell (1908-1914). La rellevància dels materials essencials

La colònia havia estat fundada per Eusebi Güell l'any 1890. Hi va traslladar la fàbrica que tenia a Sants. Gaudí hi va projectar l'església el 1898, que no es va començar a construir fins al 1908 i va restar inacabada. A l'exterior, aplicat com un gran trencadís, s'hi troba tot tipus de revestiment de materials deteriorats i de rebuig, com a escòria de siderúrgia i peces provinents d'altres obres en curs.

29

Recuperació de materials

En aquesta obra recollirà moltes produccions desestimades amb anterioritat, i es desdibuixa l'ús inicial dels materials. Per exemple, trobem peixos retallats sobre els cercles ceràmics de la Casa Batlló.

Reproducció

Ø 21 cm

Producció: Ceràmiques SOT

30

Peixos pels murs

Entre la diversitat de materials i els símbols religiosos destaquen els peixos de vidre, que s'adapten i s'amaguen entre les deformacions de les parets.

Reproducció a escala real

70 x 40 cm

Producció: Montse Agüero

31

Rajola sense vidrat

Aquest tall, aparentment sense ordre, recobra la geometria regular dels alicatats a partir de rajoles bescuitades.

Original

14 x 28 cm

CONCLUSIÓ

I un punt final, la Sagrada Família

La identificació entre la bellesa i la veritat emmarca la profunda religiositat de l'arquitecte en edat adulta, dedicat únicament –en cos i ànima– a la Sagrada Família. Gaudí, que només va veure acabat el campanar de Sant Bernabé, va voler aplicar el mosaic de més qualitat i el més costós als pinacles de la Sagrada Família, el vidre venecià.

32

En els campanars...

Gaudí va esperar quatre anys la comanda de vidre venecià per coronar la primera punxa. La seva intenció era fer la producció d'aquest material a Catalunya.

Reproducció a escala real d'una esfera amb vidre venecià i material actual -gres-

Ø 45 cm

Producció: Montse Agüero i material cedit per la Basílica de la Sagrada Família

Acabem amb unes paraules de Gaudí, citades pel seu deixeble Joan Bergós, que recullen l'admiració de l'arquitecte per la bellesa d'un material que clarifica la significació del campanar, unir la terra amb el cel:

«Miri aquest final! No és veritat que sembla que uneixi la terra amb el cel? Aquest esclat de mosaics és la primera cosa que veuran els navegants en apropar-se a Barcelona. Serà una radiant benvinguda!»

CRÈDITS EXPOSICIÓ

ORGANITZACIÓ

WORLD MONUMENTS FUND.
Museu Nacional de Ceràmica
i Arts Sumptuàries “González
Martí”, València

Director del projecte
Pablo Longoria (WMF)

Comissariat
Mireia Freixa i Marta Saliné

Disseny i producció
Stoa - Planificació, comunicació
i presentació del patrimoni

Muntatge i adaptació
Gestió Cultural SCP

Imatges
Arxiu Nacional de Catalunya
Biblioteca Nacional de España
Càtedra Gaudí. Fons Editorial
Canosa
Col·lecció Juan-José Lahuerta
Col·lecció Pere Querol
Hemeroteca Nacional
Pere Vivas / Triangle Books

Elements de reproducció
Montse Agüero – Restauració
Ceràmiques SOT
CHROMA
SIGNINUM

Col·laboradors
Arxiu Municipal i Museus
d’Esplugues de Llobregat
Basílica de la Sagrada Família
Casa Batlló
Museu del Taulell “Manolo
Safont”, Onda

CONSORCI DEL PATRIMONI DE SITGES

Direcció
Pere Izquierdo (e.f.)

Col·leccions
Ignasi Domènech

Conservació
Anna Llanes

Documentació
Elisenda Casanova

Restauració
Pep Pascual

Administració
Anna Dehesa
Lourdes Dorado
Júlia Lago
Laura Martín
Mercè Munné
Isabel Toledo

Esdeveniments
Isabel Eroles
Mònica Porta

Públics
Montse Curtiada
Marta Torrijos

Manteniment
Andy Balcells
Pere Roca
Roberto Romero

Personal de sala
Josep Maria Batlle
Eva Barrio
Maria Ferrer Bruno
Sebastià Giménez
Ángeles Núñez
Cristina Peral
Jorge Pérez
Susanna Preston
Anna Viadel

AGRAÏMENTS

Basílica de la Sagrada Família
Bellesguard Gaudí
Casa Batlló
Casa Vicens Gaudí
Colònia Güell (Consorti de la
Colònia Güell)
Fundació Catalunya – La Pedrera
Pavellons Güell de Les Corts
(Universitat de Barcelona)
Palau Güell (Diputació de
Barcelona)
Park Güell (Ajuntament de
Barcelona)

Malva Calzado
Pau Carbó
Carme Comas
Manel Diestre
Vicent Joan Estall
Jordi Faulí
Gal·la García
Gamarra & García
Jordi Griset
Carme Hosta
Juan-José Lahuerta
Mar Leniz
David Mallorquí
Josep Mates
Joan Olona
Joan Orriols
Marta de Planell
Pia Subias
Xavier Teixidor
Cristina Thió
Amílcar Vargas
Roser Vilardell
Sílvia Vilarroya
Marga Viza